

GERARDUS JOSEPHUS TELJER: EEN VEELZIJDIG MENS

Door PIET DAALHUIZEN

Op 24 februari jl. opende Dr. K. Willemsen in het Historisch Museum Warsenhoek de tentoonstelling over de familie Teljer. Een expositie met drie 'gezichten': Genealogie van de familie Teljer, de medische activiteiten van verschillende telgen van dit geslacht en feiten uit de cultuurbeleving van de familie. Het geheel geeft een beeld van meerdere generaties, maar de meest in het oog springende persoon is toch Dr. Gerardus Josephus Teljer, die van 1824 tot 1 januari 1876 heel-, genees- en verloskundige was in het dorp jutphaas. Het familiearchief, dat in het bezit is van de Historische Kring Nieuwegein en het door Jan Schut in 1999 uitgegeven boek 'Leven en werken van de Genees-, Heel- en Verloskundige Dr. G.J. Teljer' geven informatie over de veelzijdigheid van de mens Gerardus Josephus Teljer.

G.J. Teljer naar Jutphaas

Twee stukken uit het familiearchief tonen aan, dat G.J. Teljer in 1820 van de Provinciale Commissie van Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzicht te Dordrecht toestemming krijgt om praktijken uit te oefenen als heelmeester en vroedmeester. Op 1 april 1821 trouwt hij met Petronella Ooijkaas. (1). Vanaf begin 1822 vestigt hij zich als vroedmeester op het eiland Texel. (2). In zijn boek heeft Jan Schut geanalyseerd op welke wijze Teljer naar Jutphaas is gekomen (3): Uit de gemeenteraadsnotulen van 21 april 1824 blijkt, dat de benoeming niet zonder slag of stoot tot een goed einde is gekomen. In maart 1824 vraagt het Jutphaase gemeentebestuur toestemming van Gedeputeerde Staten van Utrecht om in de plaats van de naar Maurik vertrokken vroedvrouw Johanna de Jong een vroedmeester te mogen aanstellen. Uit de brief van 24 maart blijkt tevens, dat Jutphaas problemen heeft met de in het dorp praktiserende chirurgijn Johannes Cornelis van Senus, «ant het gemeentebestuur vraagt en passant aan Gedeputeerde Staten om ook een chirurgijn te mogen aanstellen. De benoeming van een mannelijke verloskundige, die in praktische zin tevens de opvolger zou zijn van de chirurgijn Senus, stuip op bezwaren van Gedeputeerde Staten en het gemeentebestuur krijgt het advies

om een vroedvrouw aan te stellen. Het Jutphaase gemeentebestuur gaat tegen de aanbeveling van GS in beroep. In het dorp heeft de chirurgijn Senus sinds zijn aantreden in 1819 nimmer het vertrouwen van de bevolking kunnen verwerven. Dat punt valt moeilijk hard te maken en in het beroepschrift van het gemeentebestuur worden daarom argumenten genoemd die feitelijk neerkomen op beschuldigingen van foutief medisch handelen aan het adres van de chirurgijn: "..... hoezeer regt doende aan het voormalig grondbeginsel, dat vrouwen liefst door vrouwen, vooral ten platten lande, wierden verlost - zulks echter ten onze opzichten - uitzondering schijnt te meriteeren - daar hoezeer bevorens van een kundige vroedvrouw voorzien, de meer buitengewone gevallen onder ons aanleiding hebben gegeven, om niet slegts de noodzakelijkheid, maar ook de ogenblikkelijke hulpe en nabijheid eener vroedmeester te doen beseffen - getuigen hiervan zijn het voorgevallene met de Huisvrouw van E. van den Akker, J. Janssen, J. van Batum en meer anderen.....".

Op 8 mei 1824 laten G.S. het gemeentebestuur weten, dat men akkoord gaat met het aanstellen van een vroedmeester. De reden: De Jutphaase gemeentefinanciën zien er zeer gezond uit!

G.J. Teljer reageert op de advertentie in de Utrechtsche Courant en in de zomer van 1824 vestigt hij zich in het dorp jutphaas. Hij blijkt ook op 27 juni 1824 een aanstelling te hebben gekregen als gemeentelijk geneesheer.

Als de chirurgijn Senus in 1825 naar Vreeswijk vertrekt, wordt Teljer om gebleken 'chirurgikale bekwaamheden' tevens benoemd tot dorpschirurgijn van jutphaas.

De activiteiten van de dorpsdokter

Teljer weet in korte tijd het vertrouwen van de jutphase bevolking te winnen en daardoor wordt ook buiten de gemeente de doortastendheid van de jonge dorpsdokter bekend. Hij verwerft goed betalende patiënten uit Vreeswijk, IJsselstein, Oudenrijn, Hoograven en De Meern. Dat blijkt toch het begin te zijn van een conflict tussen het gemeentebestuur en de gewaardeerde dorpsdokter. In 1839 loopt dat conflict zo hoog op, dat het gemeentebestuur overweegt de jaarwedde van dokter Teljer, 250 guldens, in te trekken omdat Teljer te lang en te vaak op visite is bij betalende patiënten in omliggende gemeenten waardoor hij voor de jutphase zieken onbereikbaar is. (4).

Ondanks al die drukke bezigheden in zijn medische praktijk, ziet G.J. Teljer kans om binnen twee jaar een studie aan de Rijksuniversiteit van Utrecht af te ronden. Hij promoveert tot doctor in de heel-, genees- en verloskunde in 1845. (5)

In de 19e eeuw komen de eerste serums beschikbaar waarmee mensen kunnen worden ingeënt tegen koepokken. Teljer beijvert zich om zoveel mogelijk dorpingen tegen de pokken bescherming te bieden. Minvermogenden worden gratis door hem geholpen. In 1828, 1835, 1842 en 1863 krijgt hij voor deze belangeloze armenhulp gouden erepenningen uitgereikt namens de Koning van Nederland. In 1828 is dat Koning Willem I, in 1835 Koning Willem II en daarna Koning Willem III.

Zijn de koepokbesmettingen in de 19e eeuw al een plaag voor de bevolking; vanaf de jaren dertig in die eeuw komen herhaaldelijk cholera-epidemiën voor. (6)

Ook dan ontstaan steeds opnieuw conflicten tussen de dorpsdokter en het gemeentebestuur over zijn afwezigheid door het bezoeken van patiënten buiten het dorp. Teljer verweert zich fel tegen de beschuldigingen (7) door aan te voeren, dat bij zijn aanstelling in 1824 nadrukkelijk is afgesproken dat hij ook in aangrenzende buurten buiten de gemeente, waar geen geneeskundige hulp is, werkzaamheden zou verrichten. De verhouding tussen de dokter en de gemeente blijft ook om andere redenen onder spanning staan. Herhaaldelijk verwijt de dokter het gemeentebestuur met betrekking tot de bestrijding van de cholera laksheid en weinig doortastend optreden. (8). Het provinciaal bestuur van Utrecht uit zich meerdere keren in ongeveer dezelfde bewoordingen. Uit diverse stukken blijkt, dat jutphaas uitsluitend maatregelen tegen de cholera wenste te nemen, die niets kosten! Zelfs wordt een verzoek van de dokter om vergoeding van medicijnkosten ter bestrijding van de cholera bij armen door het gemeentebestuur afgewezen.

Getekend portret van G.J. Teljer (1824-1880), door hem gesigineerd. Het portret bevindt zich in het archief van de Historische Kring Nieuwegein.

Een ansichtkaart van het begin van de zoe eeuw. Uiterst rechts op de foto het woonhuis met praktijk ruimte van G.J. Teljer aan de Jutphase Dorpsstraat. Het pand is in r9 oz afgebroken en toen is er een nieuw huis gebouwd, thans bekend als Herenstraat 3 z.

De slechte verhouding tussen gemeentebestuur en dorpsdokter wordt onderstreept door een gebeurtenis tijdens de viering van het 40-jarig ambtsjubileum van dokter Teljer. De gemeente laat niets van zich horen, maar namens de bevolking wordt wel een cadeau overhandigd dat door patiënten bijeengebracht is. Burgemeester J.L.H. Roijen mag als notabel dorpsfiguur een pendule, schoorsteenornamenten en twee Japanse vazen overhandigen.

Hoezeer Teljer in jutphaas ook wordt gewaardeerd, er doet zich ook bij hem een - naar onze maatstaven - uiterst merkwaardige gebeurtenis voor. In april 1848 wordt in jutphaas een Siamese tweeling geboren. (9). De twee meisjes, met borst en buik aan elkaar gegroeid, blijken bij de geboorte al overleden te zijn. De tweeling is dan een aantal dagen voor belangstellenden tegen betaling te bezichtigen bij dokter Teljer thuis! De opbrengst van de 'tentoonstelling' komt ten goede aan het arme gezin waaruit de tweeling afkomstig is.

Verdere activiteiten van G.J. Teljer

Tijdens zijn periode in jutphaas heeft dokter Teljer niet alleen het proefschrift voor zijn doctorstitel geschreven, maar ook enkele boekjes.

In januari 1876 draagt hij bij zijn 'honorabel' (eervol) (leeftijds-)ontslag één boekje op aan het jutphase gemeentebestuur. Dat is duidelijk bedoeld als een weerwoord op de voortdurende kritiek over het te veel buiten de gemeente verblijven van de dokter bij patiënten in omliggende plaatsen. Het boekje draagt de titel: Het leven van den Arts. (10).

Twee andere boekjes gaan meer over specifiek medische onderwerpen. In 1867 verschijnt van zijn hand het boekje Geschiedenis eener belangrijke cholera-epidemie, welke geheerscht heeft te jutphaas in 1866. (11).

Daarin doet Teljer nauwgezet verslag van het ontstaan van die epidemie in jutphaas, van de maatregelen die zijn genomen om de epidemie te beteugelen, de zorg voor de

slachtoffers en een analyse van het aantal ziektegevallen per straat/steeg. Ook wordt exact aangegeven waar de dodelijke slachtoffers zijn gevallen.

Enkele maanden voor zijn overlijden, op 25 april 1880, verschijnt in de Geneeskundige Courant (12) een artikel over het boek *Experientia Docet* of *Ondervinding is de beste leermeesteres*. De krant vraagt zich af: "Wat drijft dien ouden man om nog een boekje te schrijven?" Teljer geeft zelf het antwoord: "Iemand die een groote reis heeft gedaan en alles goed heeft waargenomen, wat hij ontmoet en gezien heeft, vooral met een wetenschappelijk doel, zal er groote behoefte aan hebben, hetgeen hij op reis heeft gezien, waargenomen en opgemerkt aan zijn vrienden en kennissen mede te deelen." Het boekje blijkt echter vooral bedoeld te zijn om ten strijde te trekken tegen de opkomende homeopathische geneeskunst!

Leesgezelschappen

Deze activiteiten als schrijver zijn echter niet de enige culturele activiteiten van Teljer. Uit stukken in het Teljerarchief van de Historische Kring Nieuwegein blijkt, dat Teljer lid is geweest van zeker twee leesgezelschappen: het geneeskundig leesgezelschap *nConcordia res parvae crescunt* te Schoonhoven en - samen met zijn vrouw Petronella Ooykaas - van het leesgezelschap *Tot Oefening en Vermaak*. (13).

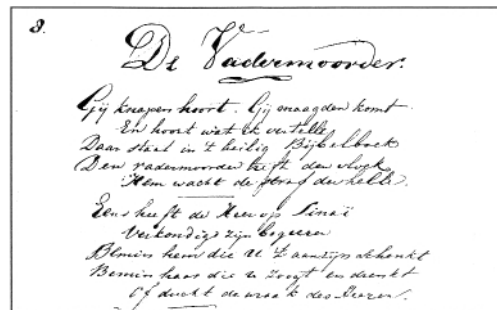
Bij het laatstgenoemde gezelschap werden leesavonden gehouden, maar er werd ook voorgelezen. Teljer zelf schreef enkele bundels met gedichten van toen bekende dichters. Twee van zulke handgeschreven gedichtenbundels met verzamelde werken bevinden zich in het Teljerarchief van de Historische Kring Nieuwegein (inv. codes 24-25). Dat men tijdens leesavonden niet voor

een kleintje vervaard was, tonen de dichtbundels wel aan; veel gedichten zijn van grote omvang. Zo staat in een bundel een gedicht van Tollens, dat niet minder dan 28 coupletten telt. Het gedicht vertelt het verhaal van 'De Vadermoorder'.

Teljer zelf schreef ook gedichten; met name bij feestelijke gebeurtenissen. En deze activiteit komen we vervolgens weer tegen bij enkele van zijn zoons. Adrianus Henricus Teljer, van 1856 tot 1884 arts te Vreeswijk, droeg een zelfgemaakt gedicht voor tijdens de viering van het 50 jarig huwelijk van zijn vader G.J. Teljer en zijn moeder P. Ooykaas in 1871. (14).

De jongste zoon, Dirk Hendrik Teljer, dichtte bij gelegenheid van het overlijden van zijn vader en droeg dit voor tijdens de begrafenisplechtigheid op het kerkhof aan het Kerkveld in jutphaas op 13 augustus 1880. (15).

Wie de informatie over G.J. Teljer met enige aandacht doorneemt, moet tot de conclusie komen dat deze man met de tot zijn dienst staande beperkte middelen, tot enorm veel in staat is gebleken. Die conclusie bracht me op het idee het gedicht van Dirk Hendrik Teljer van 13 augustus 1880 af te drukken:

Handschrift van G.J. Teljer. De afbeelding toont de eerste twee coupletten van het gedicht. *De Vadermoorder*, vermeld in een van de dichtbundels van Teljer. Het gedicht telt 28 coupletten en is geschreven door Tollens.

Treur, treur, Jutphaas een burger is ontvallen, Een man, groot van talent, vernuftig, helder brein, Een man, geacht, geëerd, geliefd door allen, ja wel jutphaas, Gij moogt wel treurig zijn, Geacht? Ja zie de lijkstoet grafwaarts gaan, Uit eerbied is elk luik en vensterraam gesloten, en uit zoo menig oog vloeit talloos traan bij traan, Men ziet alom langs 't pad eerbiedig 't hoofd ontblooten, Als eerbewijs en hulde brengt men den laatsten groet, Heer Teljer is niet meer! Hij was ons waard en goed!

Geen eermetaal of ordelint mocht prijken, O Teljer! op uwe borst o fkleed! Niet minder schoon was altijd u gereed, Den dank van schaam'len en van rijken, leeft voort in veler hart, Gij waart hen lief in vreugd, in smart!

Zie ook de kransen, die de lijkst dekken, Als hulde- en liefdeblijken Van schaam'len en van rijken,

Die ons tot eerbied wekken, Oogst Teljer voor uw hulp,
Den armen in zijn stulp.
Den rijken in zijn huis o fburgt geboden, In leed en nooden,
Den zegen en het loon, van Hem die allen loont,
Genade zij Uw deel! Dat dit uw werk becroont, Dat Uwe ziel reeds leven moog daarboven, en eeuwig Hem den Heer van dood en leven loven! Ja, dat uw geest, mag 't zijn, thans juiche voor Gods troon,
Door Jezus zelf U 't heil voor eeuwig geboon, Zoo zij Uw taak zoo schoon aan 't heerlijk eind gebracht!

Rust, Teljer, rust in vree! Rust Gij, mijn Vriend, rust zacht!
Totdat eens 't Godsgericht, Daar aan de Oosterkimme, Ons wenkt door 't eeuwig licht, In 't Heilige op te klimmen! En jubelen daar den lof In 's Heeren Hemelhof!

Daar ik als Doctor eerst mijn jubelfeest mogt vieren.
En menig lief bewijs van uwe vriendschap zag.
De bloemen die gij schonkt en nog mijn huis versieren.
Die gaver aardsgenot, waar zielenvreugd in lag.
Nu Bloedverwant en vriend! op 't feest waarin wij roemen,
Den gouden Troulofsdag, verhoogt gij onze vreugd;
Door menig lief bewijs schenkt gij vernieuwde bloemen.
God geef, dat aller heil ons jaren nog verheugt!
Daar zijn er onder u, een vader of een moeder,
Die ik, schoon lang geleen, het eerst op aarde zag.
Dat was een feestdag ook, door gunst van d' Albehoeder,
Toen ik het wichtje 't eerst in moeders armen lag.
't Is gunst van God, dat wij in d' avond van ons leven
U zien op dezen dag, dat zulk een voorrecht is.
Dat 's Hemels zegening U allen steeds omzweeft!
En noem dit ALBUMBLAD tot een gedachtenis.

JUTPHAAS, 1 April 1871.

DR. G. J. TELJER,
en P. TELJER.
Co. 1871.

Een door G.J. Teljer geschreven gedicht als dankbetuiging na de viering van het 50-jarig huwelijk van het echtpaar.

Voetnoten:

- (1) Teljerarchief Historische Kring Nieuwegein, inv. code 14.
(2) J. Schut: Leven en werken van etc. pag. 1.
(3) J. Schut: Leven en werken van etc. pag. 2. (4) J. Schut: Leven en werken van etc.; pag. 10. (5) Teljerarchief Historische Kring Nieuwegein, inv. code 5.
(6) Zie Cronyck de Geyn okt. 1979, april 1993 en het Utr. Nieuwsblad van 7 april 1977. (7) J. Schut: Leven en werken van etc. ; pag. 18 e.v..
- (8) J. Schut: Leven en werken van etc.: pag. 40 e.v..
(9) J. Schut: Leven en werken van etc.: pag. 11. (10) Teljerarchief Historische Kring Nieuwegein. (11) Teljerarchief Historische Kring Nieuwegein. (12) Jan Schut; Leven en werken van etc.; pag. 100/101.
(13) Teljerarchief Historische Kring Nieuwegein, inv. codes 10 en 13.
(14) Teljerarchief Historische Kring Nieuwegein, inv. code 14a.
(15) Jan Schut; Leven en werken van etc. pag. 242/243.

TELJER-PROJECT AANGEMELD VOOR DE CULTUURPRIJS 2002.

Met het schrijven van een artikel in het Utrechts Nieuwsblad van 7 april 1977 begint voor de Historische Kring Nieuwegein het Teljer-project. Enkele jaren daarna ontvangt de Kring een omvangrijk familiearchief, dat door de Werkgroep Archief en Documentatie vakkundig wordt beschreven en opgeslagen. Met behulp van gegevens uit dit archief volgen diverse publicaties. Op 24 februari 2002 wordt tenslotte, na een voorbereiding van een half jaar, de Teljer-expositie in ons Historisch Museum Warsenhoeck geopend. Dat is feitelijk een voorlopige voltooiing van alles wat tot nu toe rond de familie Teljer door de Historische Kring naar buiten is gebracht.

Het bestuur van de Kring vindt het Teljer-project zo omvangrijk en belangrijk, dat aanmelding voor de Cultuurprijs 2002 van de Gemeente Nieuwegein verantwoord wordt gevonden. Deaanmelding heeft eind februari plaatsgevonden. Een verzamelband met informatie over het gehele project is door de Werkgroep Publicaties gereed gemaakt en die zal worden gezonden aan de commissie die de inzendingen voor de Cultuurprijs jureert.

**GENEALOGISCHE INFORMATIE VAN DE FAMILIE TELJER
(STAMBOOMGEGEVENS)**

Adrianus Henricus Teljer
getrouwd met

Maria Adriana van Werkhoven
een van de 2 kinderen is:

Gerardus Josephus (1798-1880)

trouwt in 1821 met

Petronella Ooijkaaas (1795-1877)

Kinderen uit dit huwelijk geboren:

- Maria Adriana (1823)
- Petronella Sophia (1825)
- Johanna Jacoba (1826)
- Adriana Henrica (1828)
- Diederika Wilhelmina 830)
- Adrianus Henricus (1832-) -1884
- Gerarda Petronella (1833)
- Dirk Hendrik (1839)

Bergschenhoek.

Genees-, heel- en verloskundige te jutphaas (1824-1876)

Adrianus Henricus (1832-1884)

trouwt in 1856

Sara Maria Cramer (1834-1862)

Kinderen uit dit huwelijk geboren :

- Francina Christina Petronella (1857-1859)
- Gerarda Josephine (1859-1859)
- Gerardus Josephus (1861-1922)
- Carolina Francina Christina (1862-1862)

Geneesheer te Vreeswijk (1856-1884)

Korte tijd na de geboorte van dit kind overlijdt S.M. Cramer.

2e huwelijk van A.H. Teljer in 1863 met Sara Nout
(? - ?)

Kinderen uit dit huwelijk geboren:

- Francoise Maria (1864)
- Adrianus Henricus (1865)
- Petronella (1866)
- Dirk Hendrik (1867)
- Alexander Gerardus (1869)
- Sara Maria Adrian (1870)
- Caroline Francoise (1871)
- Petronella Gerarda Josephiena (1872)
- Diederik Willem (1874)
- Sara (1875)
- Marius Emilius (1876)
- levenloos geboren dochter (1878)

Als zoon van Dirk Hendrik wordt in 1897 N.J. Teljer geboren. Ook hij wordt arts,
onder meer op de walvisvaarder "Willem Barentsz".
Als N.J. Teljer in 1981 sterft, zijn zijn beide kinderen reeds overleden. Met hem sterft de Nederlandse tak
van de familie Teljer uit. Nakomelingen van G.J. Teljer zijn er nog wel in Amerika.
N.J. Teljer schonk het familiearchief aan de Historische Kring Nieuwegein.